

Sərxan XAVƏRİ***Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru******AMEA Reyasət heyətinin elmi katibi******e-mail: sarxanxaveri@gmail.com*****FOLKLORŞÜNASLIQ: “SCIENCE, YOXSA ART”?
(Problemə fənnin funksional-tipoloji müəyyənliliyi aspektindən baxış)****Xülasə**

Məqalədə müasir şəraitdə ictimai-humanitar elm sahələrində müşahidə olunan yeni tendensiyalar müstəvisində folklorşünaslıq elminin nəzəri-metodoloji əsasları təhlil olunmuşdur. Müəllif müasir şəraitdə humanitar dəyərlərə dönüş, bu istiqamətdə elmlilik və sənət meyarları əsasında münasibətlər, digər elmlərin humanitar elmlərə təsiri və s. kimi məsələlərə toxunmuşdur. Belə bir fikir əsas götürülmüşdür ki, folklorşünaslıq digər ictimai və humanitar elm sahələrinin nəzəri qənaətləri ilə zənginləşməklə öz obyekt və predmet sərhədlərini daim təkmilləşdirməkdədir. Məqalədə Azərbaycan folklorşünaslıq düşüncəsi yeni folklorşünaslıq paradimaları baxımından nəzərdən keçirilmişdir.

Açar sözlər: folklor, folklorşünaslıq, science, art, paradigma, ənənə, humanitar, ictimai, sosial, şifahi

FOLKLORE-STUDY: “SCIENCE OR ART”?**(A view to the problem from the functional-typological definition aspect of the subject)****Summary**

In the article the theoretical-methodological bases of the folklore-study science in the new tendencies observed in the social-humanitarian science branches in the modern condition are explained. The author mentions the problems such as turning to the humanitarian values, relations on the base of science and art criteria in this direction, the influence of other sciences to the humanitarian sciences, etc. Such idea has been taken as a basis that enriching the other social and humanitarian science branches with the theoretical conclusions folklore-study always improves own object and subject borders. In the article Azerbaijan folklore-study thinking is looked through from the new folklore-study paradigms.

Key words: folklore, folklore-study, science, art, paradigm, tradition, humanitarian, public, social, oral

ФОЛЬКЛОРИСТИКА: «SCIENCE», ИЛИ «ART»?**(Взгляд на проблему в аспекте функционально-типологической определенности предмета)****Резюме**

В статье были проанализированы теоретико-методологические основы фольклористической науки в аспекте новых тенденций, наблюдаемых в современных общественно-гуманитарных науках. Автор затронул такие вопросы, как возвращение к гуманитарным ценностям в настоящее время, отношения на основе научности и искусства в этом направлении, воздействие других наук на гуманитарные и др. Автор считает что, фольклористика, обогащаясь теоретическими предпосылками общественных - гуманитарных областей науки, повсеместно улучшает и расширяет границы своего объекта и предмета.

В статье Азербайджанская фольклористическая мысль была рассмотрена в аспекте новых фольклористических парадигм.

Ключевые слова: фольклор, фольклористика, наука, искусство, парадигма, традиция, гуманитарный, общественный, устный

Müasir dövrdə qloballaşmanın meydana gətirdiyi yeni sosial-mədəni reallıqlar şəraitində bütün istiqamətlərdə olduğu kimi, elmi düşüncə sahəsində də fundamental dəyişikliklər müşahidə edilməkdədir. Məşhur Amerika elmsü-nası Tomas Kunun elmi düşüncənin inkişaf dinamikası üçün ötən əsrin ortala-rında müəyyənləşdirdiyi, günü bu gün də öz aktuallığını qoruyub saxlamış kon-sepsiya (Kun 1977: 69-79) işığında yanaşsaq, bütövlükdə elmi təfəkkür, ayrı-lıqda isə onun müxtəlif fənn istiqamətləri hazırda ciddi paradigmatik dəyişiklik ərəfəsindədir. Belə hesab edilir ki, sənaye cəmiyyətinin təşəkkülü ilə özünün yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuş, keçən əsrin ortalarında “elmi-texniki inqilab” adlandırılan yüksək tərəqqiyə gəlib çatmış müasir elm (“science”) ha-zırkı informasiya cəmiyyətində içində olduğu sosial mühitin qlobal təbəddülat-larına müvafiq olaraq böhran mərhələsinə yaşamaqdadır. Bu böhran özünü ilk növbədə onda göstərir ki, elmin klassik paradigmatları artıq sosial tərəqqinin sürətli inkişaf tempi ilə şərtlənərək meydana çıxan bir sıra fundamental ümum-fəlsəfi-humanitar sualların cavablandırılmasında acizlik nümayiş etdirir. Bu suallar isə təsadüfən meydana gəlməmişdir. Onlar bütövlükdə bəşəriyyətin tari-xi taleyi ilə bağlı narahatlıqlardan doğulmuşdur. Lakin bədbinlik üçün heç bir əsas yoxdur. Çünki məsələyə alternativ optimist yanaşma da mövcuddur: elm-də paradigmatik anomaliyaların yaranması həm də yeni elmi inqilabi dəyişikli-yin əsas şərti deməkdir. Bu baxımdan deyə bilərik ki, hazırda professional elmi səviyyədə cavablandırıla bilməyən müxtəlif xarakterli sualların meydana gəl-məsi və getdikcə artması bütöv elmi düşüncənin yeni mərhələyə keçid ərəfəsin-də olmasının da göstəricisidir. Sinergetik məntiqə görə, insanın xaosda optimal hərəkət strategiyasını müəyyənləşdirməsinə və son nəticədə onu nizama tabe etdirməsinə heç nə xaosun özü qədər yardım edə bilməz! Görkəmli filosof Füzuli Qurbanov belə bir şəraitdə Amerika antropoloqu Marqaret Midin aşağıdakı qənaətinin fəaliyyət üçün stimulverici şüar olaraq qəbul edilməsini təklif edir: “Biz, bəşəriyyət olaraq, təkamül böhranının qızgın çağını yaşamaqla, təkamülün yeni faktoru – bu böhranı dərk etməyimizlə silahlanmışıq”(Qurbanov 2009: 11).

Danılmaz faktdır ki, son dövrlər bir sıra qlobal problemlərin həlli istiqə-mətində axtarışlar müasir sivil dünyada humanitar dəyərlərə kütləvi bir dönüşlə müşahidə olunur. Bəşəriyyətin tarixən yaratmış olduğu bir sıra sosial institutla-rın, müxtəlif mədəniyyətlərin, dinlərin, mənəvi təlimlərin, hətta ayrı-ayrı mistik sektaların belə humanitar resursları indi əvvəlki illərdə olduğundan daha çox səfərbərliyə cəlb edilir, onların mədəni energetik potensialından müasir yaşam meyarlarının tənzimlənməsi üçün müxtəlif üsullarla istifadəyə daha intensiv və məqsədyönlü cəhdlər edilir. İndi getdikcə belə bir qənaət daha çox normativləşir ki, planetin ekosistemi və bəşəriyyətin sosiomədəni sistemi arasında nizama və harmoniyaya əsaslanan optimal münasibətlərin qurulması üçün humanitar təfəkkürün planet miqyasında kütləviləşdirilməsinə, normativləşməsinə, obrazlı ifadə etsək, folklorlaşmasına nail olmaq alternativsiz çıxış yoludur.

Hazırda dünyada humanitar dəyərlərə dönüşü zəruri edən digər bir amil isə yenə də qloballaşma ilə şərtlənərək hər bir xalqın öz milli identikliyi qo-

rumaq zərurətinin xüsusi olaraq aktuallaşmasıdır. Son dərəcə mürəkkəb sosial-siyasi, mədəni-mənəvi, ideoloji, iqtisadi münasibətlər şəbəkəsinə malik olan müasir dünyada hər bir xalq etnik bir bütöv olaraq mövcudluğunu qoruyub saxlamaq üçün tarixən qazanılmış milli-mədəni resurslarını müxtəlif üsullarla səfərbərliyə cəlb edir, bununla da, necə deyirlər, milli ekosistemin mühafizəsini gücləndirmək missiyasını həyata keçirir.

Bütün dünya miqyasında humanitar dəyərlərə dönüş hərəkətinin yarandığı yeni şəraitdə ictimai və humanitar elmlərin missiyası nədən ibarətdir? Və yaxud, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, elmi təfəkkürdə baş verən ümumi paradigmatik dəyişikliklər müasir şəraitdə ictimai və humanitar elmlərə necə təsir göstərir? Bu suallar artıq bir neçə on illərdir ki, sivil dünyada ciddi elmi dairələri düşündürməkdə, onlara verilən fərqli cavablardan yeni-yeni konseptual yanaşmalar meydana gəlməkdədir (Afanasyev 2013).

İlk növbədə onu qeyd edək ki, nə qədər qərribə səslənsə də, bizim “humanitar elmlər” “çətiri” altında ümumiləşdirdiyimiz fənn istiqamətlərinin «science» (elm), yoxsa “art” (incəsənət) anlayışına daxil edilməli olduğu müasir elmdə ciddi mübahisələr predmetidir (Qumbrex 2006 / <http://www>).

Səbəb isə ondan ibarətdir ki, nəinki Azərbaycanda və keçmiş sovet məkanında, hətta Avropada, Amerikada ciddi elmi prinsiplərə əsaslanan bir sıra humanitar fənn sahələri təbiət və dəqiq elmlər üçün müəyyənləşdirilən elmi kriteriyalara, Kantın vaxtilə “xalis zəka” adlandırdığı prinsiplərə tam cavab vermir və konkret kateqoriyalı aparatla işləyən elmdən daha çox, metaforik obrazlarla işləyən incəsənətin, ən yaxşı halda, publisistik davamı təəssüratını oyadır.

Digər bir tərəfdən, humanitar elmlərin tədqiqat obyektı insan və onun fəaliyyət sahələri ilə bağlı olduğundan onların obyektiv elmi prinsiplərə deyil, subyektiv yanaşmaya meyillənmələri, əgər belə demək mümkündürsə, stixial səciyyə daşıyır. Başqa sözlə ifadə etsək, təbiət elmlərində şüurla gerçəklik arasındakı “subyekt-obyekt” münasibətləri humanitar elmlərdə sanki “subyekt-subyekt” münasibətlərinə transformasiya olunur və bu da elmi nəticələrdə subyektivlik riskini xeyli artırmış olur. Bu subyektivlik humanitar elm sahələrində tədqiqata cəlb olunan problemlərdən tutmuş bu problemlərə yanaşma metodlarına qədər çox şeydə özünü göstərir.

Hər bir fənn sahəsində elmi problemin qoyuluşu arxasında həmin elmin keçib gəldiyi inkişaf yolunun təcrübəsi dayanır. Elmdə problemin qoyuluşu bilavasitə elmi təcrübə və onun ötürülməsi ilə şərtlənir. Və bu ötürülmə əksər elm sahələrində, əsasən, paradigmatik ardıcılıqla həyata keçirilir. Humanitar elmlərdə elmi təcrübənin ötürülməsi isə bəzi hallarda paradigmatik ardıcılıqla deyil, sanki folkloristik ənənə mexanizmləri əsasında gerçəkləşdirilir. İncəsənətin doğurduğu emosional ovqat buradakı “elmi yaradıcılıq” üçün başlıca stimula çevrilir, rəşional elmi nəticələr zəncirindən yaranan paradigmatik əvəzlənmələr isə arxa plana keçmiş olur. Məhz bu tendensiyaları əsas götürərək bir çox alimlər elmsünaslıqda humanitar fənn sahələrinin “science”-a daxil edilməsini şərti qəbul edirlər (Afanasiyev, Vasilenko / <https://www>).

Bu problemə digər bir yanaşma metodoloji paradigmalara tabe olması baxımından humanitar fənlərin elmi və qeyri-elmi bölgülərə ayrılması təcrübəsidir. Məsələn, sovet elmi humanitarlığında filologiya çətinliyi altında “qardaşlaşdırılan” iki “doğma” sahəyə – dilçiliyə və ədəbiyyatşünaslığa münasibət müasir şəraitdə nisbətən fərqlidir. Belə ki, metodoloji paradigmalara işləməyə meyilli olan linqvistikanın (Amerika alimi Debora Şifrin linqvistik tədqiqatların daha çox formal və funksional adlandırılı bilən iki paradigmaya tabe olduğunu qeyd edir (Şifrin 1995: 48) “science”a, mahiyyət etibarilə incəsənətin şərhə olan ədəbiyyatşünaslığın, ümumiyyətlə, sənətşünaslığın “art”a daxil edilməsi təcrübəsi də vardır.

Əlbəttə, müasir dövrdə humanitar və ictimai elmlərə belə bir münasibətin olması onların həm ümumdünya elmi tərəkürünün inkişafında, həm də bəşəriyyətin sosial-mədəni tərəqqisində rolunun zərər qədər də azaldılması demək deyil. Sadəcə olaraq, qeyd olunan mülahizələr belə bir zərurəti meydana çıxarır ki, indiki şəraitdə, elmdə fundamental paradigmatik dəyişikliklərin müşahidə olunduğu bir dövrdə humanitar elmlərin üzərinə düşən mühüm vəzifə, ümumiyyətlə, ciddi elmi paradigmalara üzrə təmərküzləşmək, sadə və aydın şəkildə ifadə etsək, elmləşməkdir.

Bu prizmadan baxdıqda, əsasən, sovet hakimiyyəti illərində daha çox marksist-leninist ideoloji “paradigma” əsasında formalaşmış, bir əsrə yaxın müddətdə dünya elminin obyektiv inkişaf tendensiyalarından kənarda inkişaf etmiş, müstəqillik mərhələsində bu çatışmazlıqlardan yaxa qurtarmaq istiqamətindəki müxtəlif cəhdlərə baxmayaraq hələ də ciddi elmi-metodoloji paradigmalara ətrafında təmərküzləşə bilməmiş Azərbaycan humanitar elmlərində də həyata keçirilməsi zəruri bir sıra vəzifələr vardır. Təqdirəlayiq haldır ki, son illər bu istiqamətdə Azərbaycan humanitarlığında multidissiplinar nəzəri-metodoloji əsasə dayanan ciddi bir hərəkatın başlandığı da müşahidə olunmaqdadır.

İctimai və humanitar elmlərdə elmi paradigmalara ətrafında təmərküzləşməyə ciddi şəkildə mane olan amillərdən biri də elmi yanaşmada formal millilik prinsipinin prioritetliliyidir. Qeyd etdik ki, sovet hakimiyyəti illərində marksist-leninist ideologiyaya ictimai-humanitar elm sahələrinin metodoloji yanaşma prinsiplərinin əsasında dayanırdı. Müstəqillik illərində haqlı olaraq ondan imtina edildi. Lakin bu imtinadan sonrakı yeni hədəflərə doğru hərəkət bütün hallarda obyektiv elmi prinsiplərə doğru yön almadı. İctimai-humanitar elmlərdə formal etnik-milliyet meyarı ümumən elmi dəyərləndirmənin əsasını təşkil etməyə başladı. Bu isə sovet hakimiyyəti illərindəki marksist-leninist ideologiyanın özü qədər tendensiyalı bir yanaşmaya çevrildi. Bir çox hallarda tədqiqatın dəyəri elmiliyindən daha çox, formal millilik prinsiplərinə nə dərəcədə cavab verməsi ilə ölçüldü. Vətən, xalq, onun tarixi, mədəniyyəti, dili haqqında emosional coşğuyla şüar qışqırıqların xorunda rəşional bir tərəkünlə söylənilən elmi mülahizə bir çox hallarda xaric səsə çevrildi. Əsasən, milli-mədəni və ictimai düşüncəmizin tarixinin və bu gününün öyrənilməsi ilə məşğul olan humanitar elm sahələrimiz milli irsin istər elmi, istərsə də kütləvi səviyyədə təqdimatına xüsusi üstünlük verir. Amma indi milli irs bizə irs statusunda yox, ictimai şü-

uru nizamlamağa, onu yönəltməyə, cəmiyyətdə məqsədyönlülüyü təmin etməyə imkan verən modellər statusunda daha çox lazımdır. Dünya bu işlərlə ötən əsrin ortalarından məşğuldur. Şübhəsiz, ictimai və humanitar elm sahələrinin tədqiqat obyekti olan mədəniyyət millidir, həmçinin “art” məzmunludur. Lakin bu heç də o demək deyil ki, onu tədqiq edən elm də milli və “art” məzmunlu olmalıdır. Elm nəyi tədqiq etməsindən asılı olmayaraq, həmişə milliliyə münasibətdə universal, “art”a münasibətdə elmi olmalıdır.

Bəs milli humanitar fənn sahələrinin “art” olmaqdan çıxarılıb nəzəri-metodoloji paradigmlər ətrafında təmərküzləşən “science”a çevrilməsinə necə nail olmaq olar? Nə qədər taftoloji səslənsə də, müasir elmi standartlar səviyyəsində dünya elminə integrasiya bunun yeganə mümkün yoludur. Son otuz ildə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı, xüsusən internetin yaranması ilə əlaqədar dünyada tamamilə yeni keyfiyyətli virtual texnokulturoloji mühit, həmin mühitdə isə yeni rəşional keyfiyyətli ictimai və humanitar tədqiqatlar meydana gəlmişdir. Belə bir şəraitdə istər ictimai və humanitar elmlərin öz aralarında, istərsə də onlarla təbiət və dəqiq elmlər arasında sintez, integrasiya, hətta konvergensiya tamamilə yeni məzmun kəsb etmişdir. İndi bizim hədəfimiz beynəlxalq elmi mühitin, xüsusən beynəlxalq virtual elmi mühitin orbitinə daxil olmaq, onun ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmək, onun töhfələrindən yetərincə bəhrələnmək, perspektivdə isə onu öz töhfələrimizlə bəhrələndirməkdir. Bu zərurəti hələ iyirmi il bundan qabaq peyğəmbəranə bir fəhmlə hiss edən Yaşar Qarayev yazırdı: “Biz, indi, istisnasız, bütün sahələrdə vahid informasiya məkanında yaşayırıq. Məhz rəqabət, əməkdaşlıq həmin məkanın rəşional və bədii məqamlar arasındakı şərikli, ortağ ritmin, hərəkətin də məkanına çevirə bilər. Yoxsa, əgər biz yenə də məhdud, dar, lokal peşə arealı daxilində (informasiya emalı və istehsalı ilə bağlı ən dəqiq, riyazi metod və üsullardan kənarda) qalsaq, qlobal ədəbi marafonda, ümumiyyətlə mədəni-mənəvi tərəqqidə (məhz “informasiya partlayışının” təsir məhvarində) indiki sürətlə ayaqlaşa bilmərik. Marafona qoşulmaq, internetdə orbitə düşmək isə yalnız **vahid internet üslubu, metodolojisi, dili və əlifbası** (kursiv bizimdir – S.X.) müstəvisində mümkündür” (Qarayev 2001: 7).

Bəli, “informasiya emalı və istehsalı ilə bağlı ən dəqiq, riyazi metod və üsulun” humanitar elmi araşdırmaların paradigmasına çevrilməsi yalnız və yalnız qeyd olunan standartların (internet üslubu, metodolojisi, dili və əlifbasının) mənimsənilməsi ilə mümkündür.

Adətən, beynəlxalq elmi integrasiyanı daha çox dəqiq və təbiət elmlərinə aid edirlər. Kütləvi təsəvvürdə riyaziyyat, fizika, kimya, biologiya və s. elm sahələri heç bir milli mənsubiyyətə malik olmayan universal elmlər, mədəniyyətşünaslıq, ədəbiyyatşünaslıq, folklorşünaslıq, sənətşünaslıq... isə “milli mənsubiyyət yarıkları” fənn istiqamətləridir. Hətta belə diletant mülahizələr də vardır ki, humanitar elmlər daha çox milli mədəniyyətlə məşğul olduğundan onların “yad” elmi mühitdən öyrənə biləcəyi nəzəri-metodoloji yanaşmalar, konseptual bəhrələnmələr zərərli nəticələrə gətirib çıxara bilər. (Müasir elmdə “Qərb mo-

nopoliyası” və onun “zərərli ideyalar ixracı” ilə bağlı elmi-metodoloji yanaşma səviyyəsinə qalxmış müasir şəhər miflərini xatırlamaq kifayətdir).

Burada bir məqam üzərində xüsusi dayanmaq lazımdır: **fənn istiqamətindən asılı olmayaraq elmdə elmiliyin göstəricisi, hər şeydən əvvəl, məhz universalizmdir.** Hətta universalizm elmiliyin müəyyənlik keyfiyyəti statusundadır. Bəşəri universalizm, bəlkə də, ictimai düşüncə sahələrinin heç birində elmi təfəkkür sahəsində olduğu qədər aparıcı mövqedə deyil. Məhz bu universallaşdırma xüsusiyyətini əsas götürərək, Nobel mükafatı laureatı, məşhur fizik Priqojin qeyd edirdi ki, bəşəriyyəti heç nə elm qədər birləşdirə bilməz (Priqojin/<https://www>). Gerçəkliyin elmin pəncərəsindən görünən mənzərəsi, yaxud da elmin anlayış və kateqoriyalarının “dili” ilə oxunan “mətni” bütün hallarda dini, irqi, milli, sinfi ayrılıqların fəvqündədir və bütün bu ayrılıqları öz universalizminə tabe etdirmək gücündədir. Çünki elmin həqiqəti heç bir lokal çevrənin, məhdud qrupun həqiqəti deyil. O, elmin elmi həqiqətidir. Əgər humanitar elmlər də belə universallaşdırıcı funksiyaya malik deyilsə, obyektiv elmi prinsiplərə deyil, kütləvi ənənədən gələn “formal milli prinsiplərə” əsaslanırsa, onda, həqiqətən də, onun elmiliyi şübhə altına düşmüş olur. Azərbaycan humanitar elmi bu mənada saxta “milli meyarlar” adlanan buxovlardan azad olmalıdır, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, elmləşmə mənasında universallaşmalı, universallaşma mənasında elmləşməlidir. Azərbaycan dili (təfəkkürü) məhz elmdə gerçəkliyi bütün digər dillərdən daha mükəmməl şəkildə təqdim etmə iddiasını və imkanını həm özümüzə, həm də dünyaya nümayiş etdirməlidir. Çox təqdirəlayiq haldır ki, son illərdə Azərbaycan humanitar elmlərində müşahidə olunan tendensiya məhz bu hədəflərə doğru istiqamətlənmişdir.

Folklorşünaslıq dünyanın gənc elm sahələrindən hesab olunur. Bəlkə də ictimai və humanitar elmlər içərisində folklorşünaslıqla müqayisədə ikinci elə bir tədqiqat sahəsi tapmaq çətinidir ki, yarandığı dövrdən müasir günümüzədək onun əsas tədqiqat obyekti, nəzəri-metodoloji bazası, elmlər nomenklaturasında yeri, predmeti, bu predmetin kulturoloji səciyyəsi, sərhədləri, təsnifi və s. bu qədər polemikaların hədəfi olmuş olsun. Təkcə bircə faktı demək kifayətdir ki, bu dediklərimiz aydın təsəvvür olunsun: ilk baxışdan folklorşünaslığın ilkin təşəkkül mərhələsində müəyyənləşdirilərək artıq çoxdan normativ qənaətə çevrilməli olan (digər elm sahələrində bu belə də olmuşdur) “folklor nədir?” sualı ən professional araşdırma səviyyəsi üçün iki yüz il bundan əvvəlki qədər günü bu gün də xüsusi aktuallıq kəsb edir, bu sual ətrafında qızgın mübahisələrdən, müxtəlif istiqamətli multidissiplinar tədqiqatlardan Amerika, Avropa, Rusiya və türk xalqları folklorşünaslığında yeni-yeni konsepsiyalar və nəzəri-metodoloji yanaşmalar meydana gəlir. Meydana gəldiyi dövrlərdən, əsasən, tarixi-müqayisəli metoda əsaslanan və filoloji profilli sahə kimi formalaşan folklorşünaslıq ötən əsrin ikinci yarısından sonra Qərbdə, xüsusilə Amerikada ictimai-humanitar elmi düşüncədə baş verən ciddi paradigmatik dəyişikliklərə müvafiq olaraq tamamilə yeni nəzəri-metodoloji baxışlar əsasında multidissiplinar istiqamətdə inkişaf etməyə başlamışdır. Bunun səbəbi XX əsrin ikinci yarısından

sonra Qərb ictimai-humanitar elmlərində baş verən aşağıdakı fundamental dəyişikliklər olmuşdur:

İctimai elm sahələri içərisində sosioloji araşdırmaların ön plana çıxması;

Struktur-semiotik metodun mədəniyyətin öyrənilməsində prioritet istiqamətə çevrilməsi;

Psixoanalitik tədqiqatların mədəniyyət faktlarının izahı baxımından universal bir elmi yanaşma olaraq öz araşdırma sahəsini genişləndirməsi;

Antropologiyanın bütövlükdə insanlığın keçmişi və bu günü ilə bağlı ən mürəkkəb məsələlərə işıq salan bir elm sahəsi kimi prioritetləşməsi;

Kulturologiyanın mədəniyyətin və onun ayrı-ayrı faktlarının öyrənilməsi baxımından universal elmi modellər təklif edən bir elm sahəsi kimi inkişafı və s.

Bütün bu elm sahələrindəki nailiyyətlər folklor hadisəsinə və fakturasına münasibətdə (bizim tədqiqatda bu iki anlayış bir-birindən fərqlənir) sintez olunaraq folklorşünaslığın multidissiplinar bir elm sahəsi kimi sürətli inkişafına səbəb olmuşdur.

Elmşünaslıqda normativləşmiş qənaətə görə, elm vahid və koqnitiv bir sistemdir. Elmlərin fənn təsnifatı üzrə proses öncə idraki institutlaşma səviyyəsində gedir, daha sonra sosial institutlaşma prosesi baş verir. Elmlərin fənn təsnifatında koqnitiv və sosial institutlaşma bir-biri ilə sıx şəkildə əlaqədardır. İdraki səviyyədə elmlərin institutlaşması sosial sahədə yeni-yeni elmi qurumların yaranmasına xidmət edir, yeni yaranan sosial institutlar qarşılıqlı olaraq elmi informasiya mübadiləsinə təmin etməklə yeni səviyyədə koqnitiv institutlaşmanı təmin etmiş olur. Bu proses elmin daxili inkişaf dialektikasıdır (Xəlilov 2010:150).

Bir fənn sahəsi olaraq folklorşünaslığın ictimai-humanitar elmi düşüncədə koqnitiv institutlaşması mədəni faktın (xalq biliyinin) ümumi mədəniyyət sistemi içərisindən avtonom bir vahid kimi ayrılaraq humanitar elmi düşüncənin predmetinə çevrilməsi nəticəsində meydana gəlmişdir. Folklorşünaslıqda tədqiqatın obyektinin (xalq biliyinin) “kəşf” edilərək elmi humanitar düşüncənin fokus nöqtəsinə gətirilməsi ilə bu fənn sahəsinin özü də yaranmışdır. Sonradan digər fənn sahələrinin elmi yanaşmaları bu predmetin araşdırılması istiqamətində təmərküzləşmiş və zəngin folklor araşdırmalarının meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Bu da folklorşünaslığın bir elm sahəsi kimi dialektik inkişafının spesifikliyində özünü göstərir. Bircə, folklorşünaslığın bir elm sahəsi kimi dəyərləndirilməsi üçün belə bir cəsarətli sual qoymaqdan çəkinməməliyik: müxtəlif elm sahələrinin, əsasən də, filologiya, kulturologiya, antropologiya, sosiologiya, psixologiya və etnoqrafiyanın nəzəri-metodoloji baxış-larının birləşməsi əsasında inkişaf edən folklorşünaslıqda fərqli yanaşmaların sintezi özünün yeni keyfiyyət dəyişikliyi mərhələsinə keçmişdirmi? Yəni, folklorşünaslığın bir elm sahəsi kimi formalaşması mərhələsi başa çatmışdır mı? Bircə, bu suala hələ ki, müsbət cavab vermək mümkün deyil. Elə ona görə də folklorşünaslığın hansı ictimai-humanitar elm blokuna aid edilməsi günü bu günə qədər mübahisəlidir.

Görkəmli rus folklorşünası B.N.Putilov folklorun nəzəri-metodoloji baxımdan tədqiqində metodoloji monizm (sovet folklorşünaslığı) və metodoloji

plüralizm (Avropa və Amerika folklorşünaslığı) yanaşmalarının olduğunu qeyd edərək, folklorun əhatə dairəsi və dəqiq sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün metodoloji plüralizmin zəruri olduğunu qeyd edir (Putilov/<http://www>). Müşahidələr onu göstərir ki, metodoloji plüralizm baxımından folklorşünaslıq öz inkişafının müxtəlif dövrlərində müxtəlif ölkələrin təmsalında müxtəlif elm sahələrinin təsir dairəsində olmuşdur. Görkəmli rus folklorşünası Çistov yazır ki, ötən əsrin 50-60-cı illərində folklorun təbiətinin müəyyənləşdirilməsi istiqamətində istər Avropada, istərsə də Rusiyada gedən qızğın mübahisələr onunla nəticələndi ki, folklorşünaslıq bir elm sahəsi kimi bir tərəfdən filologiyaya, digər tərəfdən antropologiyaya birləşdi. Həmçinin, bir sıra tədqiqatçıların araşdırmalarında mədəniyyət nəzəriyyəsinə, digər tədqiqatçıların araşdırmalarında isə etnos nəzəriyyəsinə çevrildi. Elə həmin tarixi mərhələdə Amerika folklorşünaslığında isə sosioloji araşdırmalar ön plana çıxmağa başladı. Bundan əlavə, ötən əsrin əvvəllərində Ziqmund Freydan psixanaliz və Karl Qustav Yungun arxetiplər nəzəriyyəsi ictimai-humanitar elmlər üçün ümumən nəzəri metodologiyaya çevrildikdən sonra, əsasən, Avropada və Amerikada bir sıra digər sahələrdə olduğu kimi, folklorşünaslıqda da nəzəri psixologiyanın postulatlarının üstünlük təşkil etməsi müşahidə edilməyə başladı. Son iyirmi ildə istər Rusiyada, istərsə də Avropada kulturoloji yanaşmalara meyil xeyli güclənmişdir.

Bütün bunlar belə bir cəsarətli qənaəti irəli sürməyə əsas verir ki, hələ indiyədək folklorşünaslığın yalnız onun özünə məxsus nəzəri-metodoloji tədqiqat aparatı hələ ki, formalaşma mərhələsini başa vurmamışdır. Elə ona görə də həm bizdə, həm də Avropada hansısa bir tədqiqatçının folklorşünas olduğunu müəyyənləşdirən əsas amil onun mədəniyyət faktına yanaşmasının əsas prinsipi təşkil edən nəzəri-metodoloji konsepsiya ilə deyil, tədqiqatın predmeti ilə müəyyənləşir. Sadəcə şəkildə ifadə etsək, hazırda “folklorşünas kimdir?” sualının normativ cavabı “folklorşünas folkloru öyrənəndir” formulunda ifadə olunur. Artıq burada tədqiqatçının folkloru hansı nəzəri yanaşma əsasında tədqiq etməsi ya ikinci dərəcəlidir, ya da ümumiyyətlə müəyyənləşdirici faktor hesab edilmir. Folklor isə xalqın yaşam təcrübəsi ilə bağlı bütün fəaliyyət sahələrini özündə ehtiva etdiyindən, ona ən müxtəlif peşə və fənn maraqları çərçivəsində müraciət olunur. Hətta yalnız antropoloq, kulturoloq, psixoloq, etnoqraf deyil, müasir dövrün ixtisaslı həkimi, memarı, hüquqşünası, iqtisadçısı, fiziki, astronomu da folklor materialı üzərində öz peşə maraqları baxımından tədqiqat apara bilər və aparır da. Hətta bu tədqiqatı apardıqdan sonra özünün folklorşünaslıq elminə iddiasını ifadə etməkdən çəkinmir də... Məsələn, həkim üçün xalq təbabəti, memar üçün şifahi ənənə vasitəsilə ötürülən memarlıq ənənələri, hüquqşünas üçün cəmiyyətdə sosial münasibətlərin tənzimlənməsində mifik təbuların rolu və s. maraq kəsb edə bilən mövzulardır. Bu tipli tədqiqatların folklorşünaslıq araşdırması olduğunu müəyyənləşdirən prinsip nədən ibarətdir? Bizcə, folklor materialı üzərində aparılan araşdırmaların metodoloji spesifikasiyasını müəyyənləşdirən əsas amil məhz elmi problemin qoyuluşu olmalıdır. Elmi araşdırmada elmi problemin qoyuluşu “necə?” (hansı nəzəri-metodoloji baza

ilə?) və “nə məqsədlə?” (hansı elmi nəticənin əldə edilməsi məqsədlə?) suallarında dəqiq ifadə olunur. Ona görə də müxtəlif fənn sahələrinə aid bilik bazası əsasında folklor fakturasına müraciət bütün hallarda folklorşünaslıq araşdırması hesab oluna bilməz. Burada vacib olan şərt məhz materialın, fakturanın folklorşünaslıq elminin prinsipləri əsasında araşdırılmasıdır. Düzdür, bu prinsiplər universal deyildir. Dünyanın müxtəlif ölkələrində müxtəlif elmi paradigmalara tabedirlər. Biz yuxarıda folklorşünaslığın yalnız özünə məxsus nəzəri-metodoloji bazasının hələ ki, tam formalaşmaması kimi riskli bir fikir irəli sürdük. Hətta belə olmasına baxmayaraq, bütün bu fərqli paradigmatik istiqamətlərin ümumi bir folklorşünaslıq anlayışı adı altında birləşə bildiyi məqam vardır ki (bir az sonra o barədə geniş bəhs edəcəyik), o, əsas götürülməlidir.

Məsələn, psixoanalitik folklor araşdırmaları üçün xarakterik olan əsas cəhət folklor mətnlərinin strukturunun, funksiyasının, obrazlar sisteminin, obrazlar sistemi arasındakı münasibətlərin insanın emosional psixi strukturu ilə şərtlənərək meydana çıxması ideyasıdır. Bu tipli tədqiqatlarda folklor mətni psixoloji kodlar əsasında zahirən göründüyündən fərqli semantikada “oxunur” və izah edilir. XX əsr dünya folklorşünaslığının əsas istiqamətlərindən birini təşkil edən çoxsaylı bu tipli tədqiqatları psixoloji deyil, folklorşünaslıq araşdırmaları ona görə hesab edirik ki, burada araşdırmanın əsas məqsədi folklorun genezisinin müəyyənəşdirilməsi, folklor mətninin semantik strukturunun araşdırılmasıdır. Bu tipli misalların sayını artırmaq da mümkündür. Əks vəziyyəti özündə ifadə edən digər nümunəyə diqqət edək. Əgər folklor materialları əsasında xalq təbabətinin araşdırılması ilə bağlı tədqiqat həmin sahə üzrə xalq biliklərinin müasir tibbdə tətbiqi məqsədi daşıyırsa, onda bu araşdırmanın folklorşünaslıqla heç bir əlaqəsi yoxdur. Əksinə, xalq təbabəti ilə bağlı biliklərin araşdırılması folklorun praktiki funksionallıq keyfiyyətlərinin öyrənilməsinə xidmət edirsə, onda bu folklorşünaslıq araşdırması hesab olunmalıdır.

Bütün digər ictimai proseslər kimi elm də, onun ayrı-ayrı fənn sahələri də dialektik inkişafdadır. Bu, folklorşünaslıq elminə də aiddir. Elmi proseslərin içərisində olmaq bəzən onun daha geniş kontekstdə prosessual təbiətinin dəyərləndirilməsinə, elmi proseslərin mahiyyətini şərh etməyə, onun hansı inkişaf mərhələsində olduğunu müəyyənləşdirməyə mane olur. Bu mənada konkret olaraq folklorşünaslığa münasibətdə onun nəzəri-metodoloji yanaşma bazasının tam olaraq formalaşmış hesab edilməsi yanlış bir yanaşmadır. Hesab oluna bilər ki, folklor mətninin spesifikasiyasının diqtəsi ilə yaranmış bütün nəzəri-metodoloji sistemi ilə folklorşünaslıq elmi hələ ki formalaşma mərhələsindədir. Həm də bu proses sırf multidissiplinar prinsiplər əsasında gerçəkləşməkdədir.

Folklorşünaslığın indiyə qədərki beynəlxalq təcrübəsi belə bir fikri deməyə əsas verir ki, folklor mətnlərindən, yaxud folklor hadisəsindən yalnız bir əlamətin ayrılıqda götürülərək tədqiqatın fokusuna gətirilməsi bütün hallarda məhdudluqdur. Əgər biz “folklor-etnik mədəniyyət identifikasiyası” formülünü qəbul etsək, onda məsələnin həlli nisbətən sadələşmiş olar. Bu halda ayrı-ayrı elm sahələrinin şəriksiz olaraq öz inhisarına almaq istədiyi mətn öz mənsub ol-

duğu mədəni sistemin ayrılmaz tərkib hissəsi olaraq daşdığı bütün əlamətlərlə birlikdə təhlili özü tələb etmiş olar.

Ötən əsrin 90-cı illərində ümumictimai şüur səviyyəsində milli özünüdərk proseslərinin güclənməsi və onun milli-siyasi rezonansı kimi özünü göstərən azadlıq hərəkatı dalğası nəticəsində folklorə maraq daha kütləvi bir xarakter aldı. Folklor obrazları, folklor motivləri xalq mədəniyyəti nümunələri olmaqdan çıxıb ümummilli mənə kəsb etməyə, xüsusi ümummilli missiya yerinə yetirməyə başladı. Əlbəttə, folklorun ümumictimai və ümummilli səviyyədə bu miqyasda aktivləşməyi folklorşünaslıq sahəsindəki araşdırmaların kəmiyyət və keyfiyyətinə də təsirsiz ötüşmədi. Əvvəlki illərdən fərqli olaraq filoloji araşdırmalar çərçivəsində folklorla bağlı mövzuların professional monoqrafik və elmi dissertasiya səviyyəsində araşdırılmasına maraq xeyli artdı. Elmi tematikaların müəyyənləşdirilməsində etnik-milli rakurs ön plana keçməyə başladı.

Azərbaycan folklorşünaslığında ifrat ideoloji təmayüllərdən uzaqlaşmaq, folklor materiallarının daha çox milli mədəniyyət kontekstində tədqiq və təbliği 60-70-ci illərdə aparıcı istiqamət kimi özünü göstərməyə başlayır. Azərbaycan folklorşünaslığının görkəmli nümayəndələri H.Arslı, M.Təhmasib, A.Axundov, V.Vəliyev, B.Abdulla, İ.Abbaslı, M.Həkimov, S.Paşayev, P.Əfəndiyev və b. əsərlərində folklorun ayrı-ayrı janrları filoloji-nəzəri baxış bucağından geniş təhlil olunur, xüsusən folklorun epik və lirik janrları üzrə tədqiqat olduqca genişlənməyə başlayır. Bu mərhələdə Azərbaycan folklorşünaslığının nəzəri-metodoloji paradigmasını müəyyənləşdirməyə çalışsaq, aşağıdakı istiqamətləri ayrırıb fərqləndirə bilərik:

- “Şifahi xalq ədəbiyatı” adı ilə işarələnən sözlü mətn fakturası folklorun birmənalı identifikasiyası kimi qəbul və təqdim edilir;
- Folklorun identifikasiyası kimi qəbul və təqdim edilən sözlü mətn fakturası keçmiş nəsillərə məxsus sənət hadisəsi kimi dərk edilir;
- Folklorun sözlü mətn fakturası öz mənşəyini Aristotelin “Poetika”sından götürən məşhur filoloji “növlər və janrlar” prinsipi əsasında təsnif edilir;
- Folklor fakturasının mətn subyektivi kimi “xalq” adı altında diaxron olaraq keçmişdə, sinxron olaraq əyalətlərdə yaşayan, urbanizasiya prosesindən kənarda qalmış tarixi kateqoriya mənasında etnik toplum başa düşülür;
- Folklorun elmi mahiyyətinin müəyyənləşdirilməsində filoloji rakurs alternativsiz yanaşma kimi çıxış edir;
- Folklor mətnlərinin filoloji araşdırılmasında bədii-estetik dəyərləndirmə prioritet təşkil edir;
- Yazılı ədəbiyyatın inkişafında şifahi xalq ədəbiyyatının rolunun müəyyənləşdirilməsi istiqamətində zəngin araşdırmalar aparılır;
- Folklor milli tarixin öyrənilməsində etibarlı mənbə kimi aktiv iştirak edir;
- İctimai fikirdə folklorizm problemi geniş araşdırılır;
- Nəşr olunan xalq ədəbiyyatı mətnlərinin öyrənilməsi üçün, əsasən, filoloji olmaqla elmi prinsiplər işlənilib hazırlanır və realizasiya olunur;

- Folklor abidələrinin janr spesifikasi baxımından fundamental filoloji araşdırılması həyata keçirilir;

- Diqqətin poetik xalq klassikasına yönəldilməsi ilə şifahi xalq ədəbiyyatına məxsus əsərlərin xüsusi bədii keyfiyyətlərinin və məzmununun aşkarlanması üzrə prinsiplər və xüsusi metodika işlənib hazırlanır;

- Xüsusi sənət fenomeni olan aşiq sənəti, onun genezisi, tarixi inkişafı, nümayəndələri, bədii mətn fakturası geniş şəkildə araşdırılır və s.

Beləliklə, 60-70-ci illərdə bir sıra görkəmli filoloq folklorşünasların fəaliyyəti nəticəsində zəngin Azərbaycan folklor nümunələrinin toplanılması, arxivləşdirilməsi, kataloqlaşdırılması, tədqiqi və təbliği istiqamətində olduqca mühüm işlər həyata keçirilmişdir. Lakin folklorun nəzəri-metodoloji dəyərləndirilməsi istiqamətindəki araşdırmalar, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, əsasən, rus folklorşünaslığının “folklor-şifahi xalq ədəbiyyatı identifikasiyası” elmi paradigmasının təsiri altında aparılmışdır. Bu nəzəri müddəanın həddləri daxilində inkişaf edən Azərbaycan folklorşünaslığının nəzəri səviyyəsi son nəticədə nəinki ayrıca elmi paradigmasının yaranmasına, heç paradigmatik təşəbbüsdə bulunmağa belə imkan verməmişdir.

Ötən əsrin 80-ci illərində isə vəziyyət əsaslı olaraq dəyişməyə başlayır. Həmin dövrdə A.Məmmədov, K.Abdulla, M.İmanov, N.Cəfərov, R. I Qafarlı, K.V.Nərimanoğlu, M.Seyidov, Ə.Əsgərov, F.Bayat, M.Qasımlı, A.Hacıyev, N.Mehdi və başqaları dünya filologiyasının, folklorşünaslığının və ümumən fəlsəfi-kulturoloji fikrinin axtarıqlarını milli filoloji araşdırmalara daxil etməyə başladılar. Onların araşdırmalarında istər tekstə nəzəri-metodoloji yanaşma (mətnə məna axtarıqları), istərsə də kontekst müəyyənləşdirilməsi (sinfi mənada sosioloji kontekstin kulturoloji, ümumtürk və ümumşərq konteksti ilə əvəzlənməsi) filoloji fikrimizin 80-ci illər mərhələsini 50-60-cı illərdən paradigmatik olaraq fərqləndirməyə tam əsas verir. Adları qeyd olunan tədqiqatçıların araşdırmalarında diqqəti cəlb edən əsas yeni təmayüllərdən biri də multidissiplinar araşdırmalara marağın artması idi. Psixoloji, sosioloji, tarixi, kulturoloji kontekstin nəzərə alınması ilə folklor mətnlərində gizli semantika axtarıqları (Kamal Abdulla), mətnlərin lingvopoetik təhlili təcrübəsi (Aydın Məmmədov, Kamil Vəli Nərimanoğlu), milli mədəniyyət və folklor münasibətlərinin tarixi inkişaf prosesi kontekstində kulturoloji olaraq modelləşdirilməsi (Nizami Cəfərov), psixoloji komplekslərin bədii mətn paradigmasında (epik folklor düşüncəsinə dayanan nəsr nümunələri) izlənilməsi (Muxtar Kazımoğlu), milli mifoloji təfəkkürün öyrənilməsində kulturoloji və etimoloji yanaşmalar (M.Seyidov və A.Acalov), oğuz mətnlərinin türk etnik-mədəni sistemi kontekstində filoloji, folklorşünaslıq, kulturoloji, antropoloji aspektləri ilə dərinlən araşdırılması (N.Cəfərov, F.Bayat, Ə.Əsgər), folklor mətnlərinin sintaqmatik və paradigmatik aspektlərdən (Proppun təcrübələri) araşdırılması I (R.Qafarlı) və s. kimi təmayüllər məhz ictimai-humanitar çevrə daxilində həm də multidissiplinar elmi yanaşmalar idi.

90-cı illərdə dünya folklorşünaslıq elminin yeni nailiyyətlərinin milli elmi fikir döviyyəsinə daxil edilməsində elmə 80-ci illərdə gələn yuxarıda adla-

rını qeyd etdiyimiz nümayəndələr öz missiyalarını yeni keyfiyyətdə davam etdirirlər. Bununla yanaşı, bu prosesə H.İsmayılov, S.Rzasoy, C.Bəydili, K.Əliyev, R.Kamal, A.Xəlil, E.Abbasov kimi tədqiqatçılar da qoşulmağa başlayırlar. Onların araşdırmalarında folklorun nəzəri problemlərinə maraq elə bir səviyyəyə qalxdı ki, hətta mətn səviyyəsində hər hansı bir detaldan söhbət gedərkən belə nəzəri-metodoloji yanaşma araşdırmanın mühüm konteksti kimi daim özünü biruzə verməyə başladı. Bütün bu tendensiyalar nəticəsində folklorşünaslıq filoloji istiqamətli araşdırmaların əsas prioritetlərindən birinə və prestijli fəaliyyət sahəsinə çevrildi.

Müstəqillik mərhələsində Azərbaycan folklorşünaslığında müşahidə olunan mühüm tendensiyalardan biri də oğuzşünaslığın xüsusi bir araşdırma sahəsi kimi inkişafı oldu. Bu araşdırmalarda, əsasən, oğuznamə mətnlərindən oğuzların tarixinin, mədəniyyətinin, qədim mifik və dini görüşlərinin rekonstruksiyası əsas tədqiqat istiqamətini təşkil etməyə başladı. Hətta bu istiqamət elə bir səviyyədə inkişaf tapdı ki, oğuzşünaslıq özündə tarix, mifologiya, folklor, etnoqrafiya kimi sahələri birləşdirən ayrıca bir elmi istiqamətə çevrildi.

Ötən əsrin 90-cı illərində müşahidə olunan bu yeni tendensiyalar hələ folklorşünaslığın sovet dövründə kəsb etdiyi elmi-nəzəri yanlışlıqlardan tamamilə azad olması, nəzəri-metodoloji baxış bucağının dəyişməsi ilə nəticələnən yeni mərhələnin yaranması demək deyildi. Belə ki, sovet dövründə müəyyən bir akademik normativə tabe olan folklorşünaslıq araşdırmaları bu mərhələdə bəzi tədqiqatçıların timsalında hətta antielmi səciyyə kəsb etməyə başladı. Elmi prinsipsizlik şəraitində sərbəstlik və azadlıq meyilləri o həddə çatdı ki, heç bir elmi əsası olmayan, hətta adi sağlam məntiqin belə qəbul edə bilməyəcəyi ideyalar rəsmi elmi tribunalardan səslənmək səlahiyyəti qazandı. Milli genezisi əşirət dövrünə aparıb çıxarmağa xidmət edən saxta etimologiyaların elmi dəbə çevrilməsi, bu günün ən modern siyasi reallıqlarına əsaslanan “dost-düşmən modelinin” folklor mətnlərinin təhlilində retrospektiv baxış kimi özünü göstərməsi, ümumən elmi üslubda populizmin, şüarçılığın analitikanı, elmi obyektivliyi üstələməsi və s. bu mərhələnin tez-tez rast gəlinən elmi reallıqları idi. Dədə Qorqudun, Qazan xanın, Koroğlunun, Qaçaq Nəbinin təqdimində onların mənsub olduqları mifoloji, kulturoloji və tarixi kontekstdən uzaqlaşdırılması, bu günün siyasi məntiqi ilə düşünən və mübarizə aparan qəhrəmanlara (“milli azadlıq hərəkatı liderlərinə!” I) çevrilməsi kimi tendensiyalar da məhz bu mərhələdə güclənməyə başladı. Həm də çox təəssüf ki, belə bir yanaşma yalnız kütləvi səviyyəni deyil, bir çox hallarda professional tədqiqatçı səviyyəsini də təmsil etdi. Belə bir şəraitdə milli mədəniyyət tarixi ilə məşğul olan istənilən alimin dəyəri mədəniyyətin ümumtürk genezisini nə qədər qədimə aparması, tarixçinin dəyəri isə genezis konsepsiyasını nə dərəcədə türkləşdirə bilməsi ilə ölçüldüyü kimi, folklorşünasın da dəyəri milli folklor fonduna məxsus mətnləri nə dərəcədə ümummilli azadlıq ideyaları rakursundan izah edə bilməsi ilə ölçülməyə başladı.

Təbii ki, hər bir millətin etnik kimliyi, tarixən əldə etdiyi mənəvi-əxlaqi resursları heç bir milli-ictimai təsisatda olmadığı səviyyədə folklorda qorunub sax-

lanılmışdır. Xalqın tarixi, genezisi, etnik xarakteri, fəlsəfi dünyagörüşü, etik-es-tetik görüşləri, milli psixologiyası, mentaliteti folklorda bir mənəvi sistem olaraq mövcuddur. Və şübhəsiz, folklorun etnomədəni, etnopsixoloji, etnolinqivistik, ümumiyyətlə, etnoqrafik rakursdan geniş araşdırılması milli mədəniyyətin öyrə-nilməsi baxımından elmi, milli mədəni dəyərlərin müasir ictimai fikir döviyyə-sinə daxil edilməsi baxımından isə ümumictimai əhəmiyyətə malikdir. Bu baxım-dan folklorşünaslıqda etnotendensiyalılıq başadüşüləndir, hətta bir çox hallarda zəruridir. Bu məsələyə münasibətdə metodoloji yanlışlıq ondan ibarətdir ki, bəzi hallarda folklorun tədqiqində “etno” yanaşma yeganə mühüm istiqamət olaraq pa-radiqmalaşdırılır və elmi-metodoloji kasadlıq bu tendensiya arxasında gizlədilir.

İndi dünya ictimai-humanitar elmlərində **mövcud vəziyyət onu deməyə əsas verir ki, elmdə milli vətəndaşlıq mövqeyi mədəni faktın tədqiqinə nə dərəcədə ümummilli maraqlar prizmasından yanaşmaq “vətənpərvərliyi” ilə deyil, onu nə dərəcədə professional elmi tədqiqatın predmetinə çevirə bilmək peşəkarlığı ilə ölçülür. Formul çox sadədir: sən nə qədər peşəkar-sansa, vətən üçün bir o qədər faydalısan və deməli məhz o səviyyədə də və-tənpərvərsən!**

Bütün sosial-mədəni proseslərdə olduğu kimi, humanitar elmi düşüncəmi-zin bu zaman kəsimində baş verən hadisələr də sinergetikanın modelləşdirdiyi xaos nəzəriyyəsinin qanunauyğunluğuna tabedir. Belə ki, sinergetika bəyan edir ki, hər bir sabit sistemin inkişafında xaos bifurkativ proses olaraq növbəti yeni inkişaf mərhələsinə keçidin əsasını təşkil edir. Başqa sözlə ifadə etsək, proses öz inkişafının sabit mərhələsindən yeni keyfiyyətli mərhələsinə keçə bilmək üçün mütləq xaosdan keçməlidir. Azərbaycan folklorşünaslığında ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarından sonra baş verən proseslər, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, sosial proseslərdə sinergetik özünütəşkil mexanizminin doğruluğunu bir daha təsdiq etdi. Belə ki, folklorşünaslıq üzrə yeni kadrlar yetişdikcə artan emo-siyaların istisində əriyib külə dönən ağıl, intellekt, elmi obyektivlik, soyuq mən-tiqi mühakimə yenidən öz hakimi-mütləq mövqeyinə qayıtmağa başladı. Bu, folklorşünaslıq elmində dünya folklorşünaslığının ən müasir nəzəri-metodoloji nailiyyətlərindən bəhrələnmədə, ümumən bu sahənin bir elm kimi yeni inkişaf istiqamətlərində özünü göstərdi. Hazırda Azərbaycan folklorşünaslığında diqqəti cəlb edən ən mühüm tendensiyalardan biri son iyirmi ildə start götürmüş nəzəri-metodoloji axtarışların yeni keyfiyyət mərhələsinə qədəm qoymasındır.

Beləliklə, I bir ictimai-humanitar fənn sahəsi olaraq folklorşünaslıq bəşər sivilizasiyasının Mağaradan Marsa qədər qət etdiyi sosial tərəqqinin bütün mərhələlərini elmi olaraq anlamaq, bəşər fenomeninin genezisini müəyyənləş-dirmək, təşəkkülünü, təkamülünü modelləşdirmək, hətta perspektivini ssenari-ləşdirmək baxımından heç bir digər ictimai fənn sahəsi ilə (hətta hazırda icti-mai - elmi təfəkkürün hakimi-mütləqi hesab edilən sosiologiya da daxil olmaq-la) müqayisə oluna bilməyəcək elmi universallığa malikdir. Universalizm ilk növbədə folklor fenomenini təşkil edən daxili struktur elementlərin qarşılıqlı dialektik münasibəti, bu münasibətin funksional səciyyəsi ilə şərtlənir.

Folklor fenomeninin birinci tərəfini təşkil edən “folk” insanın təbiətdən cəmiyyətə keçidi anından bu günə qədərki ən müxtəlif cəmiyyət və keyfiyyət kombinasiyalarında təzahür edən sosiallaşma modellərini nəzərdə tutur: bir ailənin tərkibində iki nəfərdən tutmuş bir planetin tərkibində milyardlarla insana qədər!

Folklor fenomeninin ikinci tərəfini təşkil edən “lore” insan fəaliyyəti nəticəsində yaranan ümumbəşəri mədəni metasistemin diaxron və sinxron olaraq bütün artefaktlar sistemini nəzərdə tutur: ilkin primitiv daş əmək alətindən tutmuş kontinentləri idarəçiliyi altında birləşdirən, nəhəng imperiya və dövlətlər şəklində təzahür edən sosial idarəçilik modellərinə qədər!

Folklorşünaslığın yalnız humanitar deyil, bir ictimai-humanitar fənn sahəsi olaraq əsas strateji hədəfi “folk”da ifadə olunan sosial və “lore”də ifadə olunan mədəni sistemlərin vəhdətindən yaranan metamədəni sistemi – folkloru bütün mürəkkəbliyi ilə multidissiplinar olaraq öyrənməkdir.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Afanasyev 2013 – Афанасьев А. И. Гуманитарное знание и гуманитарные науки. Одесса : Бахва, 2013. – 288 с.
- 2.Afanasyev, Vasilenko – АфанасьевАлександр, ВасиленкоИрина. Понятие «парадигма»...и..гуманитарные..науки/
3.Kun 1977 – Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1977. – 300 с.
- 4.Qarayev 2001 – Qarayev Yaşar. Riyazi ədəbiyyatşünaslığa giriş.”İnternet və intellekt” nəzəri-eksperimental laboratoriyasının bülleteni. Sayı 1, Bakı, “Nurlan”, 2001.136 s.
- 5.Qumbrext 2006 – ГумбрехтХ.-У. Ледяныеобъятия «научности», илипочемугуманитарнымнаукампредпочтительнеебыть «Humanities and Arts» [Электронныйресурс] / Х.-У. Гумбрехт // Журнальныйзал «НЛО».–2006.–№ 81 / <http://magazines.russ.ru/nlo/2006/81/gu1.html>
- 6.Qurbanov 2009 – Qurbanov Füzuli. Tarixin “postqərb” mərhələsinə keçid. I cild. Risklər, proqnozlar və ssenarilər. Bakı, “Təknur” nəşriyyatı, 2009, 377 s.
- 7.Priqojin <https://www> – И.Пригожин. Кость ещё неброшена./ <https://www.nkj.ru/archive/articles/4946/>
- 8.Putilov <http://www>.–.Б. Н. Путилов. Фольклор и народная культура <http://www.infoliolib.info/philol/putilov>
- 9.Şifrin 1995 – Schiffirin, D. Approaches to Discourse. Cambridge, MA : Blackwell Publishers Inc., 1995. 470 p.

Çapa tövsiyə edən: *Fil.ü.e.d. Ramazan Qafarlı*